

IRÁNYTÚVEL

BENKE LÁSZLÓ

Tamási Lajos, az álmok katonája

Tamási Lajosnak már a születésekor, 1923. január 1-jén megpecsételődött a sorsa. Petőfi után száz évvel költőnek születni rendkívüli kihívás.

Tamási tizenhét éve halott, s költészetének értékelése szélesebb körben még el sem kezdődött. Egyedül G. Komoróczy Emőke írt róla alaposabb tanulmányt, *Szellemi nevelés fórumai* című kötetében. A mai magyar irodalomnak ezzel együtt sejtelve sincs róla, hogy kicsoda is Tamási Lajos, hogy milyen és mekkora értéket hagyott ránk; nem csak a már 1956-ban elhíresült *Piros a vér a pesti utcán*-t, amely a forradalom alatt és után lapról lapra, röpcéduláról röpcédulára is terjedt, több változatban és részletben is. Tamásinak évtizedek múlva is nagyon fájt, hogy akinél házkutatás során megtalálták a verset, sok névtelen ember a megtorlás időszakában súlyosabb büntetést kapott a terjesztéséért, sőt rejtegetés címén, mint ő, aki írta. December 6-án őt is letartóztatták, bevitték a Gyorskocsi utcai börtönbe, de még aznap kiengedték, valakinek a közbenjárására.

Tartozunk a költőnek és azoknak a magyar olvasóknak, akiknek komoly belső igényük van rá, hogy az évszázadok során kialakult magyar irodalom értékrendje helyreálljon, ismét olyan természetesen áradjon a fősodor is, ahogy Arany János, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila idején áradt.

Költői indulása óta sokféle külső és belső zavarral, hittel és hitetlenséggel, céllal és céltalansággal, reménnyel és árulással birkózó hazánkban Tamásinak mégis volt serege, osztálya és közössége, volt eszménye, szerelme és családja, múltja, jelene és jövője, voltak tettei, győzelmei és vereségei, álmai és céljai, voltak és vannak barátai és olvasói, ahogy voltak és vannak ellenfelei. Őt még lehetett szeretni vagy gyűlölni, de iránta közönyösnek lenni nem lehetett soha. És most sem lehet, mikor a szopora halál és a fürge megosztók igyekeznek elválasztani bennünket tőle és egymástól is.

Különösen az eszményeire koncentrálna azt kutatom, milyennek is látom őt, s ő milyennek látta önmagát fiatalon, majd érett férfiként, milyenné lett idős korára, mit élhetett át „*lidérces álmaiban*”, hogyan próbált a „*bajszolt reménynek válaszolni*”, miért fojtogatta „*meg nem szűnő sírás*”, miért kergettek halálfélelembe a gyávák, akik bele-belerúgnak még halálában is.

Öntudatosnak, erősnek, szabadnak érezte önmagát Tamási Lajos fiatalon, 1945 után. A sors logikája szerint erejét a népben látta, hitét is tőle kapta:

„*Miénk a föld, miénk az ország / s kedvünk szerint lobog a gyár, / a várakozó Magyarország / sorsa kezünkbe van letéve, / ami történik, mától kezdve / felelősek mi vagyunk érte.*”

Olyannak képzelte önmagát, amelyen egyik versének lírai hőse, Fábíán Pista volt: „*Ha újra állunk váll a vállhoz / megroppan csontunk és karunk, / mert*

férfierő kell a tánchoz / s csak férfiak, mi táncolunk! / Addig egész ember a férfi / míg ölelni és dalolni mer, / s ha a szerelem elkíséri / egészen sírbalmáig el.”

Fiatalon, mikor „*tele van a szív csupa dallal s a szép / álmok ezer színe festi ki bennem a bátor eget*” különösen szerette (vagy inkább szerette volna még) sólyommadárnak látni önmagát. A *Sólyommadár* hosszú és rövid sorainak váltakozásai azonban világosan érzékeltetik, hogy lelkének „*ezüst sólyommadara*” megkoloncolt sólyom lett. „*Nem nagy idő / ami elszállt s nem tudom én mi jöbet még...*” Nem repülhet, mint a villám, földre húzza a kolonc, de főleg a tapasztalat. Pesterzsébeten, fölnevelődésének külvárosában sem fogynak, hanem szaporodnak a gondok. Élete napról napra szembe-síti a megalázott milliókért tett költői fogadalmával, hogy valóra kell váltania „*a gyűlölet, a megalázás / dübét, és a szeretet vágyát*”. Ő valóra is váltotta, fogadalmát megtartotta, a magyar költészetből a ráeső részt magas erkölcsi és esztétikai szinten művelte. Rajtunk a sor: felemelt fejvel kellene vállalnunk Tamási Lajost.

Tizenkilenc éves koromban, 1962-ben találkoztam vele először, a Csepel Újság szerkesztőségében. Addigra ő már átesett egy-két tűzkeresztségen, de sokáig gondolni is tilos volt azokra a versekre, azokra az álmokra, amelyekre fegyverekkel lőtt az ÁVH, amelyeket eltapostak az orosz tankok. Évek kellettek hozzá még baráti társaságban is, hogy egyáltalán kérdezni merjünk. Nekem is jóval később, évtized múltával mutatta meg *Keserves fáklya* című kötetének kefelevonatát, benne a kötetből 1957 januárjában Köpeczi Béla által kihagyott *Piros a vér a pesti utcán* és az *Egy körúti sírkeresztre* című verseket.

„Már holtunkban ki győz le minket? / Sír az idő, rajtunk tanul, / őrzi megdermedt könnyeinket / hallgatva, mocsoktalanul. / Nevünkre most a szégyent hordják, / de tudjuk, boldogtalanul, / bennünk dobogtál, Magyarország”.

„*Bennünk sugárzott meggyötörve, / de mégis tisztán az a vágy, / hogy bozzunk kedvet már e földre / s a munkásnak igaz bazát, / ahol gondját-gondjába öltve / a munka boldog templomát / karunk és elménk felköszöntse*” (*Egy körúti sírkeresztre*).

Tamási álma az emberarcú szocializmus, a demokrácia, a magyar szabadság volt. Hétről hétre igen óvatosan adta át nekünk, művelődő munkásoknak az álmait.

Nevünkre akkor is a szégyent hordták, és most is azt hordják.

* * *

Jó lenne csak jóra és szépre emlékezni. Emlékszem is rá, a jó tartású, jó vágású férfira, az erőt és bizalmat sugárzó, lebilincselően művelt, szépségre, jóságra, tisztaságra sóvárgó költőre, aki megfogadta, hogy „*valabol az igazság táján*” fog kikötni. Sokszor kutattam erejének és szelídségének, nyugtalanító és megnyugtató egyéniségének titkait, a lírikus racionalizmusát. A Hét Krajcár honlapján örömmel nézek rá a fényképre, melyen Magdával, fiatal és nagyon szép feleségével látható. Bámultam józan és pontos tudását, világirodalmi műveltségét, olvasottságát, fegyelmezettségét, legtöbbször alig érzékelhető megrendüléseit. Ő valóban komolyan gondolta, hogy a munkásoknak az iroda-

lom legjavát kell adni, a legjobb műveket kell olvastatni, megszerettetni velük. Értékrendszerében a művelt munkás az emberi felszabadulás, a szabadabb jövő záloga volt; Csepelen is az álmaikat akarta megvalósítani. Szeretetre méltó természete egyensúlyban állt pedagógiai érzékével, határozottságával és beleérző képességével. Igen hamar megnyíltak előtte a zárkózottabb lelkek is. Semmivel sem pótolható élményeket szereztünk, mikor Veres Pétert, Kassák Lajost, Szabó Pált, Sánta Ferencet, Lengyel Józsefet, Benjámín Lászlót, Féja Gézát vagy például Tersánszky Józsi Jenőt láttuk és hallottuk az Olvasó Munkás Klubban.

* * *

Arcvonásainak mélyebb redőire is vetnem kell egy-egy pillantást. Ezek a redők végeredményben az egész fennálló világrenddel (nemcsak a szovjet birodalommal) szembekerült magyar forradalom erkölcsi győzelmében és valóságos vereségében gyökereznek (*Veresség*), és 1956-tól 1992-ig, a költő haláláig húzódnak. Cím szerint itt az alábbi versekre gondolok: *Mert az úton*, *Fohász*, *Zugligeti őszi*, *Levél Erdei Sándornak* és *Születésnapomra*. Ezek középpontjában is az „*álmok katonája*” áll, de végül a harcban elesett álmok katonája. „*Köröskörül trombita szól s világít / a tűz és győzelmet jelez, / nyugodt lebetsz, nem a te trombitáid / s nem a te örömtüzed ez. (...) Az úri megtorlásnak irgalmatlan / órája, tombolása már közel; / megőrülünk a gyászban és baragban, / úristen, hol vétettük el?*”

A *Mert az úton* című költeményt nemcsak szerelmes versként olvasom. A gyönyörű asszonyban, aki a tisztaság és szépség „*jázmínbokor fényében*” rabul ejtette a költő szívét, Tamási feleségét, Magdát ismerem fel. Ő az eszmény megtestesítője. Az eszményé, melyre a költő rátette életét. De a vers megírásának idején már a hamuvá égett eszményt látjuk, ahogy barátainak szétszórt, „*csupa vérfolt*” csapatát, a saját arcán láttatott „*szelíd téboly*”-t pedig különös riadalommal rögzíthetjük. Noha sorsa már születésekor megpecsételődött, ez a vonása, a szelíd tébolyé 1956-tól kezdett elmélyülni, de még akkor reményt sugárzón, kihívóan írhatta: „*Holtunkban már ki győz le minket?*”. Úgy szeretett volna meghalni, ahogy Petőfiék, a „*tavaszkatonái*”? A költőelőd szobra előtt „*nehéz szomorúságában*” végül szembefordult vele? Foglalkozott a halállal, fohászokba kérte az Urat: „*Szólíts indulásra / holnap, bogyba kell, / csak segíts, bogy könnyen / szabaduljak el. // Parancsodat értem / bogyba kiadod / ne alázzon meg majd / sötét angyalod.*”

A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején négy szemközt említette olykor, szeretne megírni még egy-két verset, de nincs hozzá elég ereje: *Egy golyót én is érdemelnék...*– mondta, s hogy imádkozik (verset ír) azért a golyóért. Megrendültem. Mélyen hallgattunk háza teraszán, a gyékényből font karosszékben. Ahogy a lábát feltűnően kinyújtóztatta, azt mondta: *majd azután kicsit / kényelmesebben is / kinyújtóztatok...*

Ezek a sorok az én *Hang a föld alól* című versem végén vannak.

Halála után izgatottan, kíváncsian, sőt bűnösen vártam, hogy lelepleződöm, ha előkerülnek új versei. Nem kerültek elő. Tamási felesége szinte haraggal mondta: Nincsenek új versei!

Tulajdonképpen azóta nekem sincsenek. Mintha kiraboltak volna. Elszírpantották előlünk a levegőt. Bennem sincs már verset írató nagy eszme. Tamási Lajos gyakran idézte Németh Lászlót, hogy nem sokat ér az a mű, amelyben nincs egy mindent átható nagy eszme.

Tamási tisztán látta, merre megy a világ. Verseit olvasva érzem igazán, hogy mindenben igaza volt, neki van igaza. Visszautalva ismét az eszményről írt versére, idézem a befejezését: „*Lávából, bamuból is, / akárba föld alól is, / bevégzed s újra kezdéd / sebol meg mindenbol is.*”

Adott még egy kis esélyt a szabadságba vetett reménynek?

A *Zugligeti* őszben ugyanazt vizsgálta: „*Itt állok egy elhagyott zászló / alatt, az erdő vad futás, / a Csillag-völgyben és a dombon / folyik az őszi gyilkolás.*” Az utolsó négy sor pedig így szól: „*Állok a dombon bekerítve / a nyári, lobogó alatt; / oly védtelen vagyok, hogy szinte / szabadnak érzem magamat.*”

A harmadik évezred elején mi is ehhez hasonlókat érzünk.

Láttam barátaival, de most csak Erdei Sándorra figyelek, a kaloda foglyára, „*az ágyhoz kötözöttre*”, kiért „*szelíd sírások könnyörögnek / hogy / ne fáj / hogy kelj fel és járj*”. Sándor már nem tudott járni, csak ült az ágyában, ha felültették, valóságos, fából ácsolt kaloda tartotta megbénult testét. Így éltek az álmok katonái, keresztre feszítve. Egyik a test, másik a szellem keresztjén. „*Együtt is voltunk az álmok / katonái, boldog seregben, / sovány, gyalogoskapitányok? / Rohamoszó is, meg a jajt / tűrók / fölrobbant fegyelemben...*” Erdei Sándor az Írószövetség főtitkára volt 1956-ban, Tamási Lajos februárig – Nagy Imre híveként – a szövetség párttitkára.

Erdei Sándor nekem is megemlegette, hogy a történelem egymásba rohanó fordulópontjain hányszor fogta el görcsös fulladás. Először 1944-ben, Szálasi hatalomra kerülésekor. A „nemzetvezető” november 4-én tette le az esküt. A másik, szintén idézőjelbe teendő „nemzetvezető” szintén november 4-én került hatalomra. Azt a németek, ezt az orosz szuronyok segítették.

„Befelé nézünk: mi maradt, / s szívünk megőrzött paraszából / hogyan csiholunk még nyarat / ha majd november is leszáll?”

November is leszállt. Sorsszerű az is, hogy Tamási Lajos is novemberben esett el. Mint Magyarország.

Születésnapomra című versét hatvan éves korában írta, benne Magyarországot kukoricáshoz hasonlítja. A 26 éves Petőfit is kukoricásban látták eltűnni. A hatvanéves költő futás közben így beszél Petőfihez: „...*ballom / valami káprázatból a harangszót / s egyszerre feltündöklük Magyarország. // Hiszek neked. // De jobban kell magamnak / bennem, ha körülnézek, itt korom dül / fejem fölött sötéten s úgy futok, mint / aki csatából menekül s már / elérte a kukoricást; / s csak / nem szűnnek a dobajok mögötte.*”

Tamási Lajos ugyanúgy nem akart elesni, ahogy Petőfi. Az pedig egész biztos, hogy nem akarta megérni Magyarország legújabb elestét.